

Sprog i Norden

Titel: Om svensk og norsk indflydelse på moderne dansk
Forfatter: Allan Karker
Kilde: Sprog i Norden, 1971, s. 29-36
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Om svensk og norsk indflydelse på moderne dansk

Af Allan Karker

Spørger man en gennemsnitsdansker hvilket fremmed sprog der i dag øver den største indflydelse på dansk, vil han ikke tøve med svaret. Ingen kan undgå at lægge mærke til den mangfoldighed af engelske ord og vendinger der gør sig gældende i dagens dansk. En del af dem har ganske vist en sådan lydform at de har gode chancer for at opnå indfødsret i Danmark — fx ord som *skippe*, *stripper*, *test* og *teste*, *stress* og *stresset*, *flip* og *flippe ud*, for ikke at tale om de oversatte lån: *at blive drejet på* (af euforiserende stof), så man bliver *høj*, *at være kommet for at blive*, *det er ikke min kop te*, og mange flere. Men en uhyre mængde andre udskiller sig påfaldende fra det hjemlige, både ved stavemåde og udtale, fx *beat*, *camp*, *curler*, *drugstore*, *happening*, *image*, *playboy*, *tape*, *teach-in*, og det er selvsagt dem der dominerer den almene bevidsthed om engelsk påvirkning på dansk.

At denne engelske indflydelse er af forholdsvis ny dato — hovedsagelig fra indeværende århundrede og med den mest massive udfoldelse inden for de seneste 30—40 år — det vil også de fleste være klar over. Og på samme måde vil mange have en solid erindring fra skolen om at det ikke er første gang at modersmålet har været under et sådant pres; på Holbergs tid stod det endnu værre til:

Hver Mand, som med Kløgt gik i Lærdom til Bund,
Latin paa Papiret kun malte,
Med Fruerne Fransk, og Tydsk med sin Hund,
Og Dansk med sin Tjener han talte.

Rigtignok har den varmtfølede Christian Wilster her malet med den bredeste pensel, men at latinen, fransken og tysken nød en overordentlig prestige i 1700-tallet og øvede stor indflydelse på det danske sprog, det kan enhver let forvise sig om ved at læse i Holbergs egne skrifter. De fleste danske har da et vist kendskab til fremmede påvirkninger på modersmålet både i fortiden og nutiden; men om indflydelse fra svensk og norsk råder der i almindelighed kun usikre forestillinger.

Umiddelbart skulle man tro at de nærmeste naboer var dem man snarest ville låne hos. Men det er først i anden halvdel af 1700-årene at vi kan konstatere svenske låneord i dansk. I middelalderen er de tre skandinaviske sprog endnu hverandre så lig at indbyrdes påvirkninger er vanskelige at efterspore, og hvad der kan påvises fra unionstiden fik ikke varig betydning for dansken, der selv var det dominerende sprog. Svenskerne optog også kun enkelte danske ordformer (fx *bagare*, sml. verbet *baka*), men i Norge blev dansk det officielle skriftsprog fra omkring 1500. Det blev derfor dansk der øvede indflydelse på norsk, ikke omvendt; selv "norskhederne" hos norskfødte forfattere (først og fremmest Holberg) viser sig ved nærmere eftersyn som oftest at have været hjemmegroet dansk i samtiden. Når dansk optog låneord fra norsk, var det næsten kun betegnelser for specielt norske fænomener, fx *fos*, *flom*, *sæter* og *li*. Og med Sverige rådede der fra unionsopløsningen (1523) til efter afslutningen af den store nordiske krig (1721) et hårdnakket fjendskab, der fik sin sidste oplussen under Napoleonskrigene (1807—14); de to århundreders konflikter satte bom for enhver sproglig vekselvirkning.

Men fra midten af 1700-tallet begynder billedet langsomt at ændre sig. Blandt de første lån fra svensk — omkring 1750—60 — er ord som *særskilt*, *sysselsætte*, *omdømme*, *tidehverv*; fra 1800- og 1900-årene kan nævnes *område*, *gøremål*, *fåtallig*, *jævnbyrdig*, *selvskreven*, *ihærdig*, *indebære*, *tilgodese* og vendinger som *for tilfældet*, *på sæt og vis*, *have utur*. Ikke sjældent kan det være vanskeligt at afgøre om et ord er lånt fra svensk eller fra norsk, det gælder fx *emne*, *stilne*, *glitre*, *påtagelig*. Lånene fra norsk optræder først kendeligt efterhånden som det særnorske begynder at gøre sig gældende hos skriben-

terne i Norge (efter adskillelsen 1814); eksempelvis kan nævnes *hygge* (substantiv og verbum), *hyggelig*, *granvoksen*, *bagstrøb*, *fåmælt*, *greje*, *nidstirre*, *tyvstarte*.

Ganske vist er disse eksempler fra ca. 1750—1950 kun et lille udvalg blandt mange flere, men dels har Danmark i det sproglige samkvem vistnok eksporteret mere til Sverige end omvendt (hvorimod nordmændene af nationalhistoriske grunde har været på vagt over for dansk indflydelse), dels har lånene fra svensk og norsk været langt færre end fra de store, internationalt toneangivende sprog. Det sidste gælder endnu i dag, men det stadig snævrere nordiske samarbejde har i den sidste snes år ført til en livligere udveksling også på det sproglige område. Og Sveriges position som foregangsland er blevet grundlag for en særlig stærk påvirkning fra svensk.

Et karakteristisk træk i den nyeste udvikling er den dansk-norsk-svenske samordning af nomenklaturen på forskellige områder af samfundslivet. Her skal først nævnes en række nye stillingsbetegnelser. Ved lov af 10/5 1958 blev udtrykket "sagfører" i retsplejeloven ændret til *advokat*, hvorefter også *advokatfuldmægtig*, *advokatvirksomhed* osv. og officielle navne som *Advokatnævnet*, *Det danske Advokatsamfund* m.fl. Foreningen af danske Erhvervsøkonomer, en sammenslutning af dimittender fra handelshøjskolernes erhvervsøkonomiske studier (HA, HD, cand. merc. og lic. merc.) vedtog i juni 1960 at ændre sit navn til Foreningen af danske *Civiløkonomer* for at få samme navn som tilsvarende organisationer i Norge og Sverige. Fra marts 1967 indførte Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole titlen *hortonom* for personer med havebrugseksamen. Den militære grad "kaptajn" blev ved lov af 16/5 1962 ændret til *major*. Direktøren for Nationalmuseet blev ved lov af 7/6 1958 *rigsantikvar*, og fra 1959 har lærere ved seminarierne heddet *seminarieadjunkt*, *-lektor* og *-rektor*.

Andre officielle (til dels lovfæstede) betegnelser er *arbejdsformidling* (1966) for tidligere "arbejdsanvisning" (efter svensk *arbetsförmedling*); *optjeningsår* (1964) om det kalenderår hvori retten til ferie erhverves (norsk *opptjeningsår*); *primærkommune* (1964, lov 31/5 1968) til forskel fra "amtskommune" (sv. *primärkommun*); *socialstyrelse* (lov 27/5 1970) for revali-

dering, åndssvageforsorg, børneforsorg m.m. (efter svensk); *statskundskab* (1959) om universitetsfaget "political science" (sv. *statskunskap*); *tillægspension* (lov 7/3 1964) på arbejdsmarkedet, *ATP* (sv. *tillægspension, ATP*); *trækprocent* (1969) om procentsats for kildeskat der fradrages lønnen før udbetaling (no. *trekkprosent*). Sædvanemæssige (private og offentlige) officielle termer er *finregn*, siden 1964 efter forslag fra Dansk Sprognævn anvendt af Meteorologisk Institut for tidligere "støvregn"; *Landsorganisationen, LO* (1958—59) for tidligere "De samvirkende Fagforbund" (efter norsk og svensk); *samsending* (1965) mellem radio- og/eller TV-programmer, også internordisk (sv. *samsändning, no. samsending*); *VVS* (1963) som faglig forkortelse for "varme-, ventilations- og sanitetsbranchen" (efter svensk). I 1956 foreslog de nordiske sprognævn at betegnelsen "brevkort" blev ændret til *postkort* (efter finlandssvensk *postkort*, jf. finsk *postkortti*). Både i Danmark, Norge og Sverige gik poststyrelserne i 1962 ind på forslaget, og betegnelsen *postkort* blev da også snart gennemført i norsk og svensk; derimod har det danske postvæsen først fra 1/7 1971 iværksat sin 9 år gamle beslutning.

Men også uden for det officielle og organisatoriske kan der peges på en hel del lån. Nye betegnelser for nye fænomener er *frysetøj* som parallel til "syltetøj" (no. *frysetøy*); *grovkøkken*, der delvis afløser "bryggers" (sv. *grovkök*); *kontorlandskab* om stort fælles kontorlokale med plantearrangementer o.l. (gennem sv. *kontorslandskap* efter tysk *Bürolandschaft*); *friskluftindtag* på biler (sv. *friskluftintag, no. friskluftinntak*); *tilvalgs-skole* (sv. *tillvalsskola*); *oms* som afkortning af "omsætningsafgift" (sv. *oms*; herefter også *moms*, nydannet i dansk); *konkret poesi* og *nyenkel poesi* (efter svensk). Men også en række kendte og navngivne fænomener er blevet omdøbt eller har fået nye navne ved siden af de traditionelle: *bh* for "brystholder, busteholder" (sv. og no. *behå*); *el* for "elektricitet", især i sammensætninger som *elværk, elregning* osv., ja tilmed *Elvej* for tidligere "Elektricitetsvej" i Nakskov (sv. og no. *el*); *fly* for "flyvemaskine" (no. *fly, sv. flyg(plan)*); *plast* for "plastic", dog endnu mest i fagsprog (sv. *plast*); *rya* for (nu forældet) "ry" (sv. *rya*); *tid(s)tabel* for "køreplan", måske oftest i overført an-

vendelse (sv. *tidtabell*, jf. eng. *time table*); *A-pressen* for den socialdemokratiske presse, vel støttet af partiets placering på "liste A" ved valgene (sv. *A-pressen*, forkortelse for "arbetarpressen"); *punktskat* om skat på visse varer (sv. *punktskatt*); *punktstrejke* om strejke på enkelte arbejdspladser eller funktioner (sv. *punktstrejk*); *ekspertise* for "sagkundskab" (sv. *expertis*); *finkultur* modsat "massekultur" (sv. *finkultur*); *kønsrolle* om den traditionsbestemte adfærd der forventes af mænd henholdsvis kvinder (sv. *könsroll*, jf. eng. *sexual role*); *målsætning* om (summen af de) mål der stræbes imod (sv. *målsättning*); *modsvarighed* for "modstykke, pendant"; *referenceramme* (eller *referensramme*) om sæt af fælles erfaringer og ideer (sv. *referensram*, jf. eng. *frame of reference*).

Alle de hidtil nævnte ord har været substantiver, konkrete eller abstrakte. Men lånene omfatter også de andre ordklasser. Blandt adjektiver kan nævnes *fremgangsrig* (sv. *framgångsrik*), *råstærk* om biler og sportsmænd (sv. *råstark*), *sofistikeret* ved siden af (eng.) *sophisticated* (sv. *sofistikerad*). Lånte verber er *fikse* "ordne" (no. *fikse*, sv. *fixa*, jf. eng. *fix*), *kandidere* "være kandidat til en post" (sv. *kandidera*), *koble af* "slappe af" (sv. *koppla av*), *kompromisse* "indgå kompromis" (sv. *kompromissa*), *pågå* "gå for sig, finde sted" (sv. *pågå*), *satse på* "gøre indsats på, holde på" (sv. *satsa på*); når *skade* bruges om beskadigelse på legeme (i sport eller trafik) eller på ejendom, er det en efterligning af svensk og norsk. Også en del småord (adverbier, præpositioner) kan registreres blandt lånene, således *fremover* for "i fremtiden" (no. *framover*), *med én gang* "på én gang, pludselig" (no. *med en gang*), *ret så* som betegnelse for en grad mellem "temmelig" og "meget" (sv. *rätt så*), interjektionen *hej* som hilsen, der i hvert fald oprindeligt blev udtalt [hæj]; *nok så* "temmelig" forekommer ganske vist undertiden allerede i begyndelsen af 1900-årene som en litterær efterligning efter norsk (jf. Ordbog over det danske sprog XIV, sp. 1318), men det er lånt på ny efter 1945 og bruges nu også i almindeligt talesprog (no. *nokså*, jf. også sv. *nog så*). Af hele fraser kan nævnes den overførte brug af *ikke noget at samle på* (efter no. *ikke noe å samle på*).

Til disse enkeltord eller enkeltudtryk kommer så en række

lån af orddannelsestyper af høj (og modepræget) produktivitet. Det gælder navnlig sammensætninger med *-bevidst* (fx *prisbevidst*), *-rigtig* (fx *moderigtig*) og *-venlig* (fx *bilvenlige færger*, *læbevenlige glas*), oprindelig efter tilsvarende orddannelser i svensk med *-medveten*, *-riktig* og *-vänlig*, og afledninger (verbaladjektiver) med suffikset *-bar*, der i en del tilfælde er på vej til at afløse *-lig* i samme funktion, fx *bærbar*, *flytbar* (sml. *flyttelig*), *nedfældbar* (sml. *nedfældelig*), *vaskbar* (sml. *afvaske-* *lig*), atter en påvirkning fra svensk.

På det syntaktiske område er en af de få forskelle mellem de skandinaviske sprog brugen af det refleksive pronomen: til et subjekt i flertal henviser dansk med *deres* ("de kom med deres børn"), norsk og svensk derimod med *sin* ("de kom med sine/sina barn"). Her har der nok alle dage været en vis risiko for sammenblanding på dansk, navnlig ved stor afstand mellem subjekt og pronomen, som fx i følgende citat: "visse grundsynspunkter, som ikke har den almene karakter, Frazer ville tillægge dem, men som netop anvendt på det græske har sin værdi" (Peter P. Rohde, 1959); men også grellere tilfælde forekommer, fx "Det er bøger, som kræver næsten det umulige af sine læsere" (Niels Egebak, 1959). Og da antallet af forsyndelser mod reglen vistnok er voksende (en fyldigere samling citater er publiceret i *Nordiske sprogproblemer 1959 og 1960*, s. 146—147), ligger det nær at forudsætte en vis påvirkning fra norsk og svensk.

Hvad der er nævnt af ord og udtryk i det foregående er alt sammen lån der ser ud til at have vundet fodfæste i dansk sprogbrug. Men sprogbrugen er lunefuld, det kan meget vel vise sig at nogle af lånene går af brug igen, og for en senere tid vil de da let komme til at stå i et kuriøst eller komisk skær. Det er som bekendt sejrherrene der skriver historien, og der er næppe nogen nu, som undres eller forarges over at Sven Clausen for tredive år siden blev til latter blandt sine landsmænd på grund af sådanne forbiere i sit nordiske målstræv som *børje* og *ømsesidig*. Omvendt kan det være svært for nutiden at fatte at gængse og uundværlige ord og vendinger engang har været nye og stødende — fx blev *omdømme* hånet som en affekteret glose i 1765. Imidlertid, nogen må jo tage

det første skridt, og der ses og høres da også jævnlig efterligninger af norske og svenske udtryk; nogle virker afstikkende og støder umiddelbart an som norvagisme eller svecisme, andre bliver af oftest uransagelige grunde accepteret af sprogbrugerne. Her følger nu et lille udvalg af eksempler på sådanne mere eller mindre bevidste imitationer: "Hvis en person blev tilføjet sår eller anden mishandling, anså man, at der forelå årsags-sammenhæng, hvis såret eller mishandlingen var af en sådan beskaffenhed, at det kunne medføre døden, og denne indtraf inden år og dag" (Poul Meyer, 1958; efter sv. *anse* "mene, skønne"); "nu bevidner vi med forundring og forfærdelse, at hagekorset tilsyneladende er livet op igen" (Adolph Rastén, 1960; efter sv. *bevittna* "være vidne til"); "fordi der i dagens leje intet mere lokkende alternativ gives" (Niels Kryger, 1968; efter sv. *i dagens läge* "i den nuværende situation"); "da Venstres leder ellers aldrig ville turde eventyre partiets indflydelse, som det sker" (dagbladet Information, 1957; efter sv. *äventyra* "sætte på spil"); "det forefalder mærkeligt, at man ikke herhjemme har indledt en konkret politisk diskussion om de politiske og økonomiske følger af dansk medlemskab af EEC" (dagbladet Demokraten, 1970; efter sv. *förefalla* "forekomme, synes"); "en ny mennesketype, hvis raison d'être ikke bestod i at varetage professionelle interesser, men det modsatte: professionelt at tage hånd om udfoldelsesbehov, der var dens egne interesser uvedkommende" (Johan Fjord Jensen, 1966; efter sv. *ta hand om* "tage sig af"); "den hvileløse og vejløse længsel som er Columbus-digtets indebyrd" (Thomas Bredsdorff, 1967; efter sv. *innebörd* "det som noget indebærer, indhold, essens"); "det sværtlæste arbejde med dets trommeild af dialektformer m.m." (Kaj Bom, 1954; efter sv. *svårläst*); "For at takkes Hitler udviste [Stalin] i tur og orden den norske, den belgiske, den jugoslaviske og den græske gesandt" (Børge Outze, 1963; efter sv. *i tur och ordning*, no. *i tur og orden* "efter tur, på rad").

Ikke blot i denne lille citatsamling, men også i hele den foregående udredning er det lånene fra svensk der dominerer. I en del tilfælde bruges samme udtryk også i norsk, men ofte er der da tale om et parallelt lån fra svensk til norsk. Kun få ord

har ovenfor kunnet betegnes som lånt alene fra norsk: *op-tjeningsår, trækprocent, frysetøj, fremover, med én gang, nok så (?)*, *ikke noget at samle på*. Forklaringen er utvivlsomt dobbelt: Den svenske indflydelse er den stærkeste fordi Sverige på så mange felter er foran — gør sine erfaringer, sine fremskridt, sine fejl før Norge og Danmark; men den svenske indflydelse er også den der er lettest at iagttage, fordi afstanden mellem dansk og svensk er større end afstanden mellem dansk og norsk (bokmål), hvis ordforråd og fraseologi i så høj grad stemmer overens.

Den udveksling mellem de tre skandinaviske sprog, som vi har været vidne til i den sidste snes år, er naturligvis blevet fremmet dels af det officielle — politiske, økonomiske, kulturelle — samarbejde i Norden, dels af det tiltagende rejseliv, der har øget de private, personlige kontakter enormt. Om den sproglige låntagning fra Sverige og Norge møder sympati eller modvilje (for så vidt den overhovedet observeres), det beror på den enkeltes smag. Men objektivt set er den en kulturel faktor, som får des større betydning i lyset af den kendsgerning at svensk, norsk og dansk i vidt omfang konvergerer i deres udvikling: optager samme nye ord fra fremmede sprog og nydanner hjemlige ord på forbavsende ensartet måde.